

**Chronotop of the Forest in Literary Fairy Tales of Early Ukrainian Modernism
(Chajka Dniprova, Lesja Ukrainka, M. Kotsjubynskyj, O. Oles)**

The article considers the problem of fairy-tale time and space in literary fairy-tales written at the end of the XIX – the beginning of the XX century. The study of fantastic forest in the article is based on the comparison of its image peculiarities in national and literary fairy-tales (namely by Chajka Dniprova, Lesja Ukrainka, M. Kotsjubynskyj, O. Oles).

Галина Стасюк (Івано-Франківськ)

**СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО ПСИХОЛОГІЗМУ
В ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ-РОДИЧІВ
КРІЗЬ ПРИЗМУ СПАДКОВИХ ПСИХІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ**

Літературознавчий аналіз династичної художньої творчості як естетичної квінтесенції латентної душевної діяльності обдарованого роду аксіоматично передбачає в своїй структурі психологічний аспект, пов'язаний із вивченням успадкованої внутрішньо-суб'єктивної конституції особистості. Кожний індивідуальний «склад» душі – унікальний, немає тотожних нейропсихологічних організацій, ідентичних складів свідомості, формальних і змістових наповнень неусвідомлюваного, проте одночасно, не втрачаючи неповторності, психічна архітектоніка будь-якої людини вкорінена багатьма властивостями в душевний «космос» її батьків і прабатьків. Переймаючи через генетичний код анатомічну будову й такі фізіологічні особливості, як, скажімо, колір очей, тип шкіри чи волосся, індивідуум отримує в спадок і психічну конституцію, яка становитиме підмурівок його внутрішньо-суб'єктивної активності протягом всього життя, – безвідносно до індивідуальних коректив і зовнішнього «редакування» (виховання, суспільні умови, практична діяльність). Формування характеру (з грецьк. – риса, особливість), який являє собою «сукупність стійких індивідуальних властивостей особистості...» [11; 144] й визначає поведінкові зразки, належить самій людині, її оточенню й середовищу, в якому вона живе, однак відбувається цей процес на фундаментальній основі переданої дитині від батьків динаміки психічних реакцій, здавна іменованої темпераментом (з лат. – устрій), або ж, за Карлом Юнгом, – установкою. Категоричне судження засновника аналітичної психології, що «індивідуальна диспозиція зовсім не набувається протягом життя, а є вродженою і стає очевидною вже в дитинстві» [20; 105], частково спростоване сучасними дослідженнями в галузі психогенетики через розрізнення понять «характер» / «темперамент», а частково підкріплене новими емпіричними даними щодо питомої ваги успадкованих нахилів в особистісному розвитку [див.: 1; 130–131]. З огляду на вродженість певних характеристик внутрішньої природи індивідуальності, їх слід вважати загальними психічними властивостями роду, а як такі, вони входять у спектр психологічної складової літературознавчих династичних студій.

Потребу вивчення тяглості душевних особливостей обдарованої сім'ї в контексті лесезнавства вперше зазначив Іван Денисюк, ствердивши, що методика досліджень родинної творчості «...повинна враховувати певні спадкові психічні риси даного родинного конгломерату» [4; 165], непряму постановку цього питання можна простежити в праці Оксани Забужко «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій», однак відсутність теоретичних напрацювань в означеній сфері загалом спричинила невирішеність і цієї вагомої проблеми, не кажучи вже про її необхідне «гранування». Складність полягає ще й у тому, що психічні характеристики роду, які володіють здатністю передаватися генетично, недостатньо виражені самою психологією як науковою дисципліною і не були об'єктом спеціального цілісного дослідження. Тому в тих рідкісних працях, які присвячені, хоча б частково, «сімейній» творчості, дослідник, щонайбільше, констатує наявність спільних психологічних

детермінант у батька і сина чи в матері й доньки, не заглиблюючись у їхню генезу. Зокрема, Дмитро Донцов, аналізуючи художні світи Олени Пчілки й Лесі Українки, виокремив низку властивих обом письменницям душевних «настроїв»: «боева вдача», «відраза до пасивної моралі непротивлення злу», замилювання «в натурах активних протестантів» [5; 171], однак не пояснив походження цього феномену, через що висновок вченого: «Ті самі проблеми, і однаковий до них підхід у матері і в доньки» [5; 171] викликає застереження щодо своєї другої частини саме з точки зору особливостей династичної психології, адже Олена Пчілка й Леся Українка належали до різних родів з розбіжними психічними структурами, тому художнє вирішення навіть схожих психологічних проблем у них засадничо не могло бути «однаковим». Такі важливі фактори, як сугестивний вплив внутрішньосімейного виховання та інтенції зовнішнього оточення, можуть мати вирішальне значення для вибору психологічної ситуації, конструйованої засобами художнього вираження, чи для відтворення певного образу-характеру, проте творчий підхід до розв'язання цих завдань залежить від суб'єктивного душевного досвіду, який слід враховувати при вивченні специфіки художнього психологізму окремого автора, та від загальної психічної установки роду, що стає особливо вагомим, коли об'єктом аналізу є творчість літературної династії. Очевидним також вважаємо факт вторинності експліцитних сугестій щодо первинної сутності іманентних рис особистості, отже на латентних початкових етапах розгортання творчого процесу, що проходять у сфері неусвідомлюваного, найперше діятиме вроджена психологічна диспозиція, а результат піддається оформлюючому «різьбленню» свідомості й вторинних психологічних нашарувань пізніше, – коли головні акценти в психологічній канві художнього цілого вже будуть проставлені первинною внутрішньою настановою письменника. З огляду на вказану можливість основне джерело вивчення кореляції успадкованих душевних рис і художнього психологізму – це літературний твір. Через те, що мова йде про психічні характеристики літературної династії, визначення їх накладається на аналіз художньої творчості письменників-родичів, і навпаки – автоспостереження представників обдарованого роду проливають світло на їхні зацікавлення у сфері людської душі, тому для такого дослідження доцільно використовувати двосторонній зв'язок означених явищ.

«Характерологічні» відомості про перше літературне покоління Косачів-Драгоманових доволі скупі. Причиною цього є не тільки значна часова віддаленість екзистенційних просторів Петра і Якова Драгоманових від періоду, в якому ведеться наш пошук, що прямо впливає на кількість і якість збережених біографічних даних, а насамперед – належність цих свідчень найбільш суб'єктивній стороні, тобто дітям і внукам. Необхідно зважати тут і на моральний імператив «приватності», нерозголошування деталей особистого й внутрішньосімейного спрямування, властивий онтологічній установці шляхти [див.: 8; 100].

Михайло Драгоманов згадував про батька як про незалежну, вільну в своїх судженнях особистість, з нотою гордості зазначаючи, що Петро Драгоманов «був в одвертій війні зо всім повітовим магнатством і урядом, писав на його бумаги всякому малому людству: козакам, міщанам, а то й кріпакам, що іноді всмілювалися «доказувати свої права на вольність» [6; 152–153], і першопочтовхом до власної інтелектуальної діяльності вважав саме батьків приклад. Олена Пчілка теж акцентувала на нонконформізмі Петра Драгоманова, його освіченості й широкому спектрі наукових, літературних, етнографічних зацікавлень («Автобіографія»); у її спогадах міститься важлива вказівка на схожість батька й брата: «...тато вмів знаходити спосіб розмовляти з людьми далеко меншої освіти й слабшого розвитку. Тією притаманною, вродженою властивістю своєї вдачі брат Михайло був дуже подібний до батька: мав ту саму снагу – давати бесідникові змогу щиро висловлювати свої думки...» [15; 520–521]. Високою мірою незалежності, самостійності суджень, глибокою ерудованістю й діяльнісною активністю відзначався також Яків Драгоманов. Ці характерні риси випливають з матеріалів, зібраних при розслідуванні справи декабристів, серед яких збереглися свідчення юнкера Драгоманова, що окреслюють його як мужню й неординарну постать [див.: 18; 296–299]. У визнанневому світлі про двоюрідного діда Лесі Українки згадував у мемуарах декабрист Іван Горбачевський: «Природні його здібності були розвинені заняттями, діяльним життям і бажанням просвітити себе ще більше. Вступивши в Товариство, він був одним з найбільш ревних його членів...» [3;

99]. Такі ж особистісні властивості Іван Франко спостеріг у Михайла Драгоманова: «...що було характерне у нього і що лютило його противників, се його тверезий, ясний, трохи скептичний ум..., се той його погляд, звернений усе на суще, основне, практичне. <...> Він був немов той огонь: хто наближався до нього необережно, мусив попектись, і тоді забував про те животноє тепло і світло, що йшло від нього» [19; 483–484]. Ці спостереження відомого письменника й науковця – близького знайомого сім'ї Косачів-Драгоманових – у багатьох рисах співпадають з темперамент-портретом Ольги Драгоманової-Косач, змальованим Максимом Славінським: «...Волі вона була непохитної, характеру непоступливого, розуму обсяглого, почуття глибокого й гарячого, як вогонь, пристрасті некомпромісової. Кого вона любила – любила незалежно від зовнішніх обставин, кого не любила – не любила як слід» [16; 344]. Окреслені «вितяги» внутрішньо-суб'єктивної організації Михайла та Ольги Драгоманових надають фактографічно-психологічну підставу висновку Оксани Забужко, що порівнювати Олену Пчілку «за місцем і роллю в нашій історії» слід не з дочкою, а з братом, бо «обоє вони діячі одного типу – харизматичні інтелектуали-проповідники» [8; 437]. Вражає характерологічна схожість з наведеними описами психологічного «портрета» Михайла Косача: «Вдався він вродою гарний, вдачею яскравий, показний. Здатний, навіть талановитий, розумний, жвавий, говіркий, веселий, дуже добрий, з феноменальною просто пам'яттю» [9; 39], яка виразно вказує на його належність драгоманівському психічному простору за природою темпераменту, попри деякі особливості («дуже добрий»), що маркують закономірне входження брата Лесі Українки в психологічну «структуру» батьківського роду. Доповнює й завершує галерею внутрішніх «портретів» письменників з династії Драгоманових образ-темперамент Оксани Драгоманової-Хропко, який знаходимо в посмертному слові про неї Анатолія Галана. Згадуючи «товариську вдачу» Оксани Олександрівни, завдяки якій вона була «душею спільноти», автор відтворив у пам'яті постать, що своїми рисами непомилково презентує психологічне вкорінення в рід батька – молодшого брата Михайла й Ольги Драгоманових: «...З вигляду дуже серйозна, навіть сувора, а насправді добродушна, з великим почуттям гумору, з життєрадісною життєвою настановою» [2; 7].

Зведення характерологічних «анкет» всіх письменників з роду Драгоманових виявляє їхнє взаємонакладання через чіткі темпераментні властивості й висвітлює загальний обрис психологічного типу, який Карл Юнг назвав *екстравертованим*. Натури, наділені такою психічною диспозицією, зовнішньо фіксовані, націлені на явища й можливості об'єктивного даного. Визначальними координатами духовно-психологічної скерованості екстраверта вважають активність, легкість встановлення соціальних зв'язків («товариськість»), комунікабельність, оптимістичність, рухливість. Особистість з екстравертною установкою за традиційною темпераментною системою може входити в холеричний чи сангвінічний психічний клас, або ж, за Карлом Юнгом, належати до одного з чотирьох, виокремлених ним, типів латентної душевної орієнтації, за кожним з яких стоїть домінуюча психічна функція, – мислительного, сенсорного, емоційного, інтуїтивного [див.: 21; 7]. Індивідуальні характеристики громадських і культурних діячів драгоманівського «віття», які, наголосимо, походять з різних джерел, однак окреслюють схожі (в родовому значенні) «портрети» представників материнського роду Лесі Українки, надають підставовий ґрунт для означення їх як розумово-відчуттєвих екстравертів з переважанням у кожному окремому випадку то інтелектуального (Михайло Драгоманов), то відчуттєвого (Ольга Драгоманова) горизонтів психічної організації, – та з необхідним врахуванням особливостей персонального розвитку, що певною мірою коректують вроджену внутрішньо-суб'єктивну диспозицію. Екстраверти розумового типу вирізняються стійкістю в спілкуванні, розвиненим поняттєвим мисленням, схильністю до абстрактних сфер, інтелектуальністю. Екстравертні особистості з превалюванням сенсорного елемента схильні до активної діяльності, ініціативності, протиставлення власної думки загальній тенденції (тут доцільно згадати принципове «ведення дому» по-українськи Ольги Драгоманової, багаторічну публіцистичну «війну» на всі можливі fronti на сторінках редагованого нею «Рідного краю»). Загалом, належність особистості до цього експансивного психологічного типу визначає відповідний спосіб розгортання її екзистенційної парадигми через індивідуальний стиль діяльності, отже, детерміновані темпераментною установкою, спадкові психічні риси письменника не тільки вирізьблюються в

постатях його героїв-персонажів, а й впливають на формування персональної художньої манери як «стилю перебування» митця в особливому вимірі людського буття, яким є літературна творчість. У контексті династичних студій пересмство установчої психологічної диспозиції служить опорою для вивчення природи спільнородинного художнього психологізму, яке було б утруднене, а то й неможливе, без врахування цієї загальної підстави. Зрозуміло, тут необхідно звертатися до темпераментного «спадку» і за лінією матері, і за лінією батька, навіть більше – достовірність такого дослідження залежить від якнайширшого охоплення ним «крони» родовідного дерева, адже психологічний «заповіт» може передаватися від бабусі / прабабусі чи дідуся / прадідуся.

Характерологія Косачів найбільш повно представлена в їхньому епістолярії та в праці Ольги Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчості», проте сягає психодіахронний зріз тільки до Антона Косача та Марії Чернявської. Зі слів батька Ольга Косач записала про свою бабусю: «...Була вона дуже лагідна, добра жінка, розумна і, як на той час, гарно освічена» [9; 881]. Схожий відгук знаходимо там само про Параскеву Чернявську – старшу сестру Марії, яка виховувала Петра, Григорія, Олену та Олександру Косачів після смерті їхньої матері: «І наш батько і його брат та сестри все життя згадували цю свою тітку з глибокою повагою, любов'ю та вдячністю, як надзвичайно розумну, добру, справедливу людину, лагідну та з сильним характером» [9; 881]. Велике значення має також спогад Ольги Косач про дідуся з боку батька, як і попередні, єдиний, відомий нам на сьогодні про старше покоління цього роду: «...Антон Григорович Косач був людина мало освічена, але од природи розумна, дуже чесна й добра, однак був він страшенно запальний і міг скипіти до нестями» [9; 881], бо таку ж особливість характеру мемуаристка відзначала в батька й старшої сестри: «Вдачею... вони обоє однаково були лагідні та добрі безмежно, однаково обоє бували здатні скипіти страшенно, коли їх дійняти чимсь особливо для них дошкульним» [9; 884]. Цитовані спомини «Лілії»-Ольги Косач зберегли на своїх сторінках безцінний матеріал, який з перших уст засвідчує надзвичайну темпераментно-характерологічну подібність Петра й Лариси Косачів, а отже – змушує переглянути тезу про винятковий вплив Ольги і Михайла Драгоманових на кристалізацію особистості Лесі Українки, що повторюється у всіх лесезнавчих студіях, від Івана Франка («Леся Українка») починаючи. Твердження Ольги Косач, що її батько й старша сестра «обоє були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі», або «...і батько і Леся були однаково делікатні у відносинах з людьми, намагаючись нікого собою не затрудняти...» [9; 884], дозволяють вважати харизматичну сугестію Олени Пчілки та Михайла Драгоманова все-таки вторинною за значенням перед успадкованою, органічно й іманентно «косачівською» психічною організацією Лесі Українки (не применшуймо безсумнівної ваги духовного навчительства матері й дядька для Лариси Косач, проте прагнемо висвітлити її особистісну сутність, тому мусимо повернути письменниці затемнену й забуту грань її родової парадигми буття). На внутрішню вкоріненість Лариси Косач у душевний простір батьківського роду вперше за всю столітню історію лесезнавства вже в наш час вказала Оксана Забужко («Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій», 2007). Проникливий висновок дослідниці, що в *чуттєвому* формуванні Лариси Косач «вирішальну роль відіграла таки незаперечно «батьківська лінія», і не випадково ж сама вона завжди ідентифікувала себе як «жінку з косачівському роду...» [8; 451], отримує психологічний підмурівок через з'ясування родової душевно-психічної скерованості Косачів.

Ольга Косач стверджувала, що батько був «і в рухах, і в мові, і у виразі обличчя повільний, спокійний, поважний» [9; 884], тітка Олександра Косач-Шимановська – «лагідна, тиха, делікатна, (але «спалахувати» теж могла по-косачівськи)» [9; 37], сестра Леся «...мала стриману, замкнену батьківську вдачу. Зовсім не була експансивна, не балакуча...» [9; 40]. Такий спектр особистісних рис представників родинного «конгломерату» Косачів виявляє їхню належність протилежному, ніж Драгоманови, психологічному типові – *інтровертованому*. Душевна активність суб'єктів означеної установки спрямована «всередину», вглиб внутрішнього космосу, законам якого підпорядковується найперше. Інтроверти важко встановлюють соціальні зв'язки, вони стримані, замкнені, чужі в «зовнішньому» світі, суворо контролюють свої емоції, сконцентровані на суб'єктивному досвіді й уявленнях, дуже вразливі й чутливі, схильні до самоти. За психофункціональною домінантою письменників з роду

Косачів слід вважати інтровертами емоційно-інтуїтивного типу, для яких властива особлива глибина і сила почуттів, «художність» натури, «ідейність» як першонаповнення душевного «простору», ірраціональність, сприйняття й пізнання світу через «підсвідомість» (Карл Юнг) або крізь призму «серця» (Памфіл Юркевич).

Зрозуміло, «чистих» інтровертів, як і «абсолютних» екстравертів, не існує. Внутрішньо фіксована психологічна установка закономірно містить у своїй «структурі» деякі елементи зовнішнього душевного фокусування – і навпаки, адже особистість у соціумі перебуває під постійним об'єкт-суб'єктивним впливом, дія якого з часом може активізувати субдомінантні психічні «механізми» [див.: 12; 199–204]. Крім того, вродженість темпераменту означає входження в генотип індивіда спадку-інформації від усіх його предків за батьківською та материнською лініями, що робить кількість індивідуальних варіантів необмеженою. Зокрема, «характерологія» Олени Косач («енергійна, жвава, бадьора, одважна й одверта – аж різка, «радикалка» старих часів» [9; 37]) виявляє значний вміст екстраверсії в її індивідуальній психодиспозиції, а обставини життя Якова Драгоманова спричинили посилене функціонування в його психотипі інтровертного виміру, тому мова йде про *найбільш загальну* темпераментну тенденцію родової психіки, закономірно коректовану індивідуальним розвитком особистості письменника.

Недостатність інтроспекції, спірність зовнішніх спостережень доцільно доповнювати й перевіряти через художній твір, а саме – через його психологічний аспект. Художнє ціле часто несе в змістовому вимірі недвозначний душевний портрет автора (переважно в ліриці, що становить безпосередній вияв внутрішнього стану митця), як це спостерігаємо в поезії Лесі Українки «Якщо прийде журба...», в поетичній рефлексії Петра Драгоманова «Щастя», перший катрен якої виявляє мислителя-екстраверта в особі свого творця: «Сьогодні счастлив я – в объятях Дружбы шумной / Благословлял мои минуты бытия, / И вечер, будто миг, провел в беседе умной, / Где пировали вы со мной, мои друзья. / Сегодня счастлив я! « [7; 80], чи в «альбомному» творі Олени Пчілки «Три вірша я знайшла...».

Риси темпераментного «портрета» письменника разом із вказівкою на скеровуючу психічну функцію, яка присутня в тексті латентно – як основа-вектор душевної активності автора, – проявляються також у художній «канві» автобіографічних творів. Зокрема, герой оповідання Михайла Косача (Обачного) «Сон пана асистента», якого, на наш погляд, слід вважати літературною проекцією особистості самого письменника, втілює образ вченого «по крові», веденого танталовою спрагою до знання-осмислення суті об'єкта, що так видає в ньому «драгоманівський» психотип: «...Я людина багата вашими (*світил фізики*. – Г. С.) думками, своєю жадобою знання і ще більше своїм скепсисом...» [10; 16].

Проте найбільш цілісна картина внутрішньої організації письменника постає в результаті загального аналізу специфіки його художнього психологізму, основні «горизонти» якого визначені саме вродженою суб'єктивною установкою, а тому можуть вважатися умовно спільними для представників одного літературно обдарованого роду. Найперше, очевидно, слід зважати на те, з якої особистісної позиції письменник «вступає» в творчий процес. Так, Олена Пчілка в «Автобіографії» зазначила: «Оповідань автобіографічних я зовсім не писала, але в основі кожного мого оповідання, чи великого, чи малого, лежить якийсь *дійсний факт* (*курсив наш*. – Г. С.). Таким чином «Забавний вечір», «Чад», «Маскарад» і інші подібні відбили мої враження з життя провінційальної інтелігенції з часу перебування в Звяглі, Луцькому й Ковелі... Подія в оповіданні «Соловйовий спів» – це дійсна подія, яку мені розказав один молодий слідчий кийвський, Борецький» [13; 44–45]. За Карлом Юнгом, психологічне орієнтування на емпіричний матеріал, представлений конкретними фактами, або на об'єктивну ідею, взяту ззовні, – це фундаментальна основа екстравертованого мислення, яке завжди націлене на «ширину» охоплення дійсності, на загальне, спільне, «типове» (впадає у вічі входження цих сутнісних ознак «аристотелівського» психотипу в спектр естетики реалізму, можливо, завдяки цьому органічно властивій письменникам з роду Драгоманових). Протилежну душевну скерованість виявила в творчості Леся Українка. В листі до Ольги Кобилянської від 27.03.1903 р. письменниця, розповідаючи про роботу над драматичною поемою «Кассандра», між іншим зауважила: «Хтось і Кассандру тому взяв за героїню..., що ся трагічна пророчиця, з

своєю ніким не признаною правдою, з своїм даремним пророчим талантом, власне такий неспокійний і пристрасний тип <...> *Вона все провидить*, вона все знає, але не холодним знанням філософа, тільки *інтуїцією* людини, що все постерігає несвідомо і безпосередньо («нервами», як кажуть в наші часи), *не розумом, а почуттям...*¹ [XII; 55] (*курсив у всіх випадках наш. – Г. С.*). Це рідкісне для Лесі Українки творче одкровення прямо вказує на її інтровертовану інтуїтивно-емоційну диспозицію: не стільки через красномовну характеристику авторкою героїні, яку вже традиційно співвідносять з особистістю поетеси-драматурга, що, на нашу думку, становить все-таки опосередкований доказ у такому складному питанні, як душевно-психічні координати генія; скільки через змістове оформлення фрази про те, що Кассандру було «взято за героїню» з послідовно перелічених причин, тобто Леся Українка «відштовхувалася» не від образу, який справив на неї враження, як це властиво творчій практиці Олени Пчілки, а «йшла» до нього від суб'єктивної ідеї, що потребувала відповідного зовнішнього вираження. Такий гносеологічний шлях – це перманентна сутність означеного нами вище психотипу: «...Інтровертована інтуїція через сприйняття внутрішніх процесів... може навіть більшою чи меншою мірою передбачити нові можливості і те, що в майбутньому справді станеться. Її пророче провіщення пояснюється через зв'язок з архетипом...» [21; 91]. Особистість з установкою інтуїтивного інтроверта потребує «фактографічної» опори не задля неї самої – це альфа і омега екстравертованого світогляду, – а лише для створення через її посередництво символу як чи не єдиної можливості виходу в «об'єктивно-реальнісний» світ суб'єктивного наповнення персонального внутрішнього виміру (очевидно, саме тут слід шукати психологічний підмурівок естетичної практики символізму Лесі Українки та Юрія Косача). Як стверджував Карл Юнг, представник цього психотипу «...робить своє життя символічним, хоча пристосованим до внутрішнього вічного смислу того, що відбувається, проте не пристосованим до сучасної фактичної дійсності... Його мова не та, якою розмовляють усі, вона надто суб'єктивна... *Він – голос проповідника в пустелі*» (*курсив наш. – Г. С.*) [21; 93]. Цей науковий висновок психолога-аналітика змістово збігається з автовізією Лесі Українки в листі до Івана Франка від 13–14 січня 1903 р.: «...Такий вже фатум над поетами, що мусять гукати на майданах і «прорицати, аки одержимі», в той час, коли б хотіли в землю увійти від туги і замовкнути навіки» [XII; 17–18], що дозволяє виводити з авторської психологічної диспозиції творчу генезу не тільки образів-пророків та, як їх варіант у вимірі романтичного світопочування, образів-митців (Месія, Тірца, Кассандра, Елеазар, Річард Айрон, Антей), а загалом усіх її героїв, засадничо самотніх і незбагнених для оточення. Звичайно, такі прозріння можливі також для представників екстравертованого психотипу, однак для них це феноменальне явище рідкісне й за природою своєю (своєрідний «гейзер» з глибин неусвідомлюваного) чужорідне: розмивання меж об'єкта становить загрозу для душевної рівноваги зовнішньо фіксованої особистості. Скажімо, як різниться художнє потрактування одного й того ж біблійного образу – провісниці Дебори – в Лесі Українки й Олени Пчілки. В матері, представниці екстравертованого сенсорно-мислительного психотипу, ця постать відтворена «ззовні», її, гідні подивування, пророчі властивості відзначені, проте очевидно, що для авторки їхня природа незбагненна, бо не проживана нею, і в ґрунті не може бути пережитою, тому Олена Пчілка опирається насамперед на зрозумілі їй особисту ініціативу, мислення та об'єктивне бачення своєї героїні, виводячи її місію зі свідомої настанови й реальних обставин: «І бачить жінка та змисленна, / Що погибає люд рідний, / Що ніяка душа спасенна / Не зверне камінь той тяжкий, – / Из Ефраїмської діброви / Дебора віщя прийшла, / І чарівную силу мови / Своєму люду принесла» [14; 104]. Натомість Тірца Лесі Українки, порівнювана в тексті з провісницею із «Книги Суддів», зображена «зсередини», її пророчий дар зрозумілий письменниці через досвід власних творчих прозрінь. Тільки інтуїтивно-емоційний інтроверт, вкорінений у глибину внутрішніх процесів, міг так оформити фразу-пророцтво Тірци / Дебори, як це зробила Леся Українка: «Душа моя вже бачить ту будову, / і знає серце, як її назвати: / в новім Єрусалимі храм новий!» [III; 181]. Отже, «образ жінки одної фанатичної

¹ Усі цитати з творів і листів Лесі Українки подаємо за виданням, яке в списку літератури означене № 17. У квадратних дужках римською цифрою вказуємо том, арабською – сторінку.

ідеї», спільний, за Дмитром Донцовим, для творчості Олени Пчілки й Лесі Українки, з урахуванням при його аналізі особливостей династичної психології набуває різновекторної художньо-психічної специфіки: для матері це об'єкт, який необхідно відтворити якомога більш тонко, послуговуючись враженнями (сенсорний елемент) та широкими можливостями аналітичного мислення; для доньки органічні її образи наділені номінацією суб'єкта, це вона сама – у значенні емоційно-почуттєвого втілення її внутрішніх переживань, інтуїтивно суголосних смислам і проблемам вічного. В душевному «розрізі» герої Олени Пчілки монолітні: які б внутрішні сумніви вони не переживали і які б онтологічні вибори не робили, їх завжди, як стержень, тримає одна істина – видима, осмислена, свідома («інтелектуальна формула» екстравертованого мислительного типу), заснована на установчій довірі до об'єктивної дійсності. Ні Євгенія Хотько («Світло добра і любові»), ні панна Маруся («Золота писанка»), ні панич Лук'яненко («За правдою»), ні Оріся Ярошенко («Рятуйте!») – найбільш вразливі, зі значним вмістом інтроверсії образи Олени Пчілки не знають того «метафізичного жаху» (Оксана Забужко), який виповнює загублену душу, безоглядної екзистенційної самотності, «безвинної провини», «рабства почуттів» – і нюансування істини аж до її розколу на дві рівновеликі сутності, що їх проживають герої Лесі Українки (Любов Гощинська, Кассандра, Оксана Перебійна, Мартіан Емілій). Очевидно, такі складні внутрішні переживання, почуттєве навантаження яких, образно кажучи, відповідало вазі небесної сфери, що її тримав на своїх плечах титан Атлас, – це одне з психологічних джерел екзистенційної проблематики, вивчення якої в контексті творчості Лесі Українки та Юрія Косача не так давно розпочалося в українському літературознавстві (Соломія Павличко, Оксана Кузьма, Світлана Хопта).

Отже, спадкові психічні риси літературної династії визначають специфіку художнього психологізму в творчості усіх її представників, що найбільш виразно виявляється в особливостях образотворення. В особистостях письменників з роду Косачів домінував інтровертований інтуїтивно-емоційний психотип, для Драгоманових превалюючим був екстравертований психологічний «механізм» з орієнтуванням на мислення й відчуття. Такі душевно-психологічні координати вплинули на відповідні стильові зацікавлення Якова й Петра Драгоманових, Олени Пчілки, Оксани Драгоманової у сфері реалізму та Лесі Українки, Юрія Косача – у вимірі романтизму, символізму, екзистенціалізму. В своїх творчих «розмислах» перші відштовхувалися від фактів і об'єктивної ідеї, їхні образи вкорінені в реальність і психічно монолітні. В художніх візіях других фундаментальну основу становить суб'єктивний фокус внутрішнього чуттєвого «космосу» та інтуїтивні осягнення, їхні герої виходять зі світу ідеальних сутностей, тому завжди овіяні ореолом трагізму в змаганні з неподоланими суперечностями буття.

Література:

1. Александров А. А. Психогенетика : учебное пособие / А. А. Александров. – СПб. : Питер, 2008. – 192 с.
2. Галан А. Пам'яті Оксани Драгоманової / А. Галан // Овид. – 1961. – № 8. – С. 7–8.
3. Горбачевский И. Записки, письма / И. Горбачевский; [сост. Б. Е. Сыроечковский, Л. А. Сокольский, И. В. Порох]. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 354 с.
4. Денисюк І. Драгоманови-Косачі в інтелектуальному житті України (питання династичного вивчення діячів культури) // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. / І. Денисюк. – Львів, 2005. – .– Т. 1 : Літературознавчі дослідження. – Кн. 1. – 2005. – С. 165–167.
5. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка) // Дві літератури нашої доби / Д. Донцов. – Торонто : Вид-во «Гомін України», 1958. – С. 154–175.
6. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877) // Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. / М. П. Драгоманов. – К. : Наук. думка, 1970. – .– Т. 2. – 1970. – С. 151–288.
7. Драгоманов П. Счастье : [поезія] / П. Драгоманов // Северная звезда. – СПб., 1829. – С. 80.
8. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine : Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – К. : Факт, 2007. – 640 с.
9. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк ; [вст. ст. М. Г. Жулинського ; автор проекту Н. Стащенко]. – Репринт. вид. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – XVI с. – 928 с.

10. Обачний Михайло. Сон пана ассистента : оповідання / Михайло Обачний // Вітчизна. – 1996. – № 7/8. – С. 83–87.
11. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навчальний посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
12. Піхманець Р. Листи Василя Стефаника як джерело вивчення його життя і творчості / Роман Піхманець // Парадигма. – Вип. 2. – Львів, 2004. – С. 191–228.
13. Пчілка Олена. Автобіографія // Пчілка Олена. Оповідання. З автобіографією / Олена Пчілка ; упоряд. Т. Черкаський. – Харків : РУХ, 1930. – С. 5–46.
14. Пчілка Олена. Дебора : [поезія] / Олена Пчілка // Перший вінок. Жіночий альманах ; [упоряд. Н. Кобринська і Олена Пчілка]. – Львів : [друк. Тов. ім. Шевченка], 1887. – С. 103–106.
15. Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова // Твори / Олена Пчілка ; [упоряд., автор передм. і прим. Н. О. Вишневська]. – К. : Дніпро, 1988. – С. 498–554.
16. Славінський М. Горгаючи сторінки життя // Заховаю в серці Україну / Максим Славінський. – К. : Юніверс, 2002. – С. 201–382.
17. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.
18. Усенко П. Грецькі профілі в галереї декабристів / Павло Усенко // Подвижники й меценати : Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. : іст.-біографічні нариси / [під ред. В. Смоля]. – К., 2001. – С. 290–306.
19. Франко І. З остатніх десятиліть XIX віку // Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1976. – – Т. 41 : Літ.-крит. праці (1890–1910). – 1984. – С. 471–529.
20. Юнг К. Проблемы души нашего времени / Карл Густав Юнг. – СПб. : Питер, 2002. – 352 с.
21. Юнг К. Психологические типы / К. Г. Юнг ; [пер. Е. И. Рузера]. – М. : Алфавит, 1992. – 104 с.

The Peculiarities of Artistic Psychologism in Works of Writers-Relatives in the Light of Hereditary Psychical Traits

The article deals with the problem of correlation of hereditary psychical traits of writers-relatives and basic peculiarities of dynastic artistic psychologism. The basis of Kosach-Dragomanov gifted family is analyzed. The nature of influence of hereditary disposition on artistic direction of image creation is traced.

Юлія Філіп (Чернівці)

СВОЄРІДНИЙ МІКРОСВІТ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ НА БУКОВИНІ

Художня література має безцінне значення у справі виховання у підростаючого покоління світоглядних позицій, формування духовного й морального світу, прищеплення національної свідомості, любові й поваги до рідного слова й народу. Численна когорта українських письменників здавна адресувала власні твори юним читачам із вірою в їхнє майбутнє і кращу долю своєї землі.

Відзначимо, що завжди, у тому числі й наприкінці XIX – у перші десятиліття XX століття, дитяча література в Україні розвивалася в річищі національного літературного процесу взагалі, їй так само були притаманні ті ж злети й падіння, ті ж загальнодемократичні й гуманістичні засади. Маємо на увазі дитячі твори Олени Пчілки, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Володимира Винниченка, Олександра Олеся, Уляни Кравченко та багатьох інших письменників. Скарбницю вітчизняної дитячої літератури щасливо поповнювали у згаданий період і буковинські автори Сидір Воробкевич, Євгенія Ярошинська, Іван Бажанський, Дмитро Макогон, Остап Вільшина, Іларій Карбулицький та інші. І це при тому, що кількадесятилітній проміжок часу в історії краю був насичений багатьма доленосними подіями. Кінець XIX ст. характеризувався активізацією боротьби українців за свої права, створенням різноманітних громадсько-культурних організацій, що відіграли провідну роль у згуртуванні краян, підвищенні їх національної свідомості. Високий рівень останньої підтвердився, коли буковинці долучилися до національно-визвольних змагань 1920-х років. У часи панування